

PRIKAZI
REVIEWS

v

NEBOJŠA GRUBOR: *LEPO, NADAHNUĆE
I UMETNOST PODRAŽAVANJA, PLATO,*
BEOGRAD 2012.

Igor Cvejić

Kada pred sobom imamo jednu knjigu o Platonovom shvatanju pojmova koji danas očigledno pripadaju razmatranjima estetike, uobičajeno bi bilo očekivati jedno istorijsko razmatranje. Međutim, već prva strana autorovog predgovora jasno nas odvodi sa tog puta, ukazujući da je interes ove knjige „pre svega problemsko-estetski“ (str. 5). Sama knjiga podeljena je u četiri poglavlja od kojih poslednja tri predstavljaju specifičnu tematizaciju estetskih oblasti: lepog, nadahnuća i podražavanja u Platonovoj filozofiji, dok je prvo u izvesnom smislu uvodno i određuje zadatak ove knjige dvostrukim okvirom. S jedne strane, rad je uokviren Šnedelbahovim (Herbert Schnädelbach) razlikovanjem tri osnovne filozofske paradigme: ontološke, mentalističke i lingvističke. U tom smislu, rad je neminovno istorijski uokviren, uzimajući Platona kao predstavnika ontološke paradigme. Pogrešno bi bilo, ipak, na šta ovaj okvir može da zavede, shvatiti da prikaz Platonove estetike ovde ima za cilj da pokaže (istorijsko) specifično pristupanje estetici u okviru ontološke paradigme. Drugi okvir knjige predstavlja shvatanje filozofske estetike Marije Rajher (Maria Reicher). U tom smislu, knjigu treba razumeti kao pokušaj da se pokaže na koji način Platon „*utemeljuje*“ (str. 5) savremene poglede filozofske estetike, na koji način Platonovo postavljanje pitanje odgovara metodi pitanja savremene filozofske estetike, i najzad, na koji način Platonova estetika, uprkos relativno različitim predmetima ispitivanja, može biti od značaja za savremenu filozofsku estetiku.

239

Herbert Šnedelbah u svojim člancima „Uz savremeni položaj filozofije“ i „Filozofija“¹ razlikuje tri osnovne filozofske paradigme: ontološku, mentalističku i lingvističku. Ontološkom paradigmom označava se, pre svega, klasična antička filozofija koja polazi od predmeta (*to on*) i pitanja „šta jeste?“, mentalističkom možemo označiti period od Dekarta do jezičkog obrta, u kome se polazi

¹ Oba članka objavljena su u E. Martens, H. Schnädelbach (prir.), *Philosophie. Ein Grudnkurs, Band 1*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1998.

od sumnje i pitanja izvesnosti: „šta mogu da znam?“, dok sa jezičkim obrtom ulazimo u lingvističku paradigmu i pitanje „šta mogu da razumem?“. Knjiga o Platonovoj estetici u izvesnom smislu nadopunjuje projekat autora prema kome je već objavljen jedan tekst o estetici u lingvističkoj paradigmi pod naslovom „Vitgenštajn i lingvistička paradigma u filozofiji i filozofskoj estetici“² i najavljen rad na Kantovoj estetici, kao predstavniku estetike u mentalističkoj paradigmi (7). U tom smislu, Platonova estetika, ovde zaista zauzima mesto predstavnika ontološke paradigme, ali kao što je već napomenuto, značaj ovog dela nikako ne treba meriti prema tome koliko svoj predmet predstavlja kao istorijski određen, uslovljen ontološkom paradigmom. Naprotiv, celo ispitivanje postavlja teži zadatak: da Platonova razmatranja, koja po sebi pripadaju ontološkoj paradigmi, pokaže kao značajna za savremena, od ontološke paradigme vrlo udaljena, pitanja filozofske estetike.

Da bi objasnio šta je filozofska estetika, autor koristi *Uvod u filozofsku estetiku* Marije Rajher³. Način na koji se filozofska estetika razgraničava od estetike (kao predmeta empirijskih nauka) pokazuje se ključnim u smislu transparentnog prikazivanja značaja Platonove estetike za savremena razmatranja. Filozofsku estetiku od estetike kao predmeta empirijskih nauka (na primer sociologije, psihologije, antropologije) treba razlikovati po metodu pristupa. Filozofski metod, kojim pristupamo predmetima estetike, pre svega je pojmovna analiza. Filozofija se ne bavi posmatranjem ili eksperimentom, njeno pitanje je uvek „šta je x?“ pri čemu je „x“ neki pojam, a odgovor na ovo pitanje je definicija (56). Odbacujući leksičke i stipulativne definicije, kao odgovor ostaju *eksplikacije*, odnosno objašnjavačke definicije – „definicije kojima se razjašnjava neki, prethodno već poznati pojam“.

2 N. Grubor, „Vitgenštajn i lingvistička paradigma u filozofiji i filozofskoj estetici“, *Arhe* 11: 33-46, 1998.

3 M. Reicher (2005), *Einführung in die philosophische Ästhetik*. Darmstadt: Buchgesellschaft.

(57) Takve definicije razjašnjavaju pojam o kome već imamo nekakvo prethodno stanovište (*Vorverständnis*). Adekvatnost ovih definicija određuje se prema kriterijumu da one ne smeju biti ni preširoke ni preuske (60), što će reći, da uključuju sve ili makar veliki deo onoga što se pod tim pojmom podrazumeva, i da isključuju ono što se ne podrazumeva (*ibid*). Poseban problem ovog postupka u filozofiji je *ambivalencija* filozofskih pojmova koja se sastoji u tome što s jedne strane „refleksija putem pojmova mora da se odnosi na naše uobičajeno, svakodnevno odnošenje sa stvarima“ (61), dok se s druge strane „podrazumeva da filozofski pojmovi moraju da odstupaju od svakodnevnog i običnog jezika, jer samo na taj način, svojom distanciranošću i neobičnošću, filozofski pojmovi omogućavaju artikulaciju i formulaciju onoga što je netransparentno i tamno, a ipak se nalazi u osnovi i struktuiru samorazumevanje čoveka“ (str. 61 – 62). Ovakav stav može se objasniti i poznatim Hajdegerovim razlikovanjem ontičkog i ontološkog nivoa pitanja, pri čemu je tubitak sebi ontički najbliži, ali ontološki najdalji.⁴ Autor taj problem predstavlja na sledeći način: „Problem se sastoji u tome što nam je sopstveni život s obzirom na njegovo jednostavno bivstvovanje poznat i uobičajen, ali je s obzirom na principijelne strukture tog bivstvovanja, s obzirom na ono što je život načelno i što ga u celini prožima i struktuiru, odnosno upravo s obzirom na ono što bi u filozofskoj analizi trebalo da se eksplicira, faktički život sam sebi taman i neproziran“ (str. 61). Shodno ovom problemu, određuje se i zadatak filozofiranja, a prema tome i specifičnost filozofske estetike: „Filozofija, dakle, predstavlja proces usmeren da se naše prethodno, implicitno razumevanje sveta oko nas učini pojmovno artikulisanim i eksplicitnim“ (str. 63); „(Z)adatak filozofske pojmovne eksplikacije, koji sadrži jezgro metodološkog problema filozofije, sastoji (se) u ekspliciranju predteorijskih razumevanja odnosno predteorijskih intuicija“ (str. 64).

4 M. Heidegger (1967), *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, str. 15.

Postavlja se onda pitanje da li se Platonov metod pristupa može smatrati filozofskom estetikom, i autor na to pitanje odgovara kroz tri poglavlja knjige: „Platonova estetika lepog“, „Rapsodska veština između znanja i nadahnuća“ i „Umetnost podražavanja“. Sledi još teže pitanje: da li kao takva, Platonova filozofska estetika može imati značaja za probleme savremene filozofske estetike? Pozitivan odgovor na ovo pitanje omogućen je samim prethodnim označavanjem filozofske metode i osobenostima eksplikacija u filozofiji, koje je označila Marija Rajher, a koje ćemo ovde navesti: „(1) eksplikativne definicije nisu istinite ili lažne nego manje ili više adekvatne, (2) eksplikativne definicije ne bi trebalo razumeti kao tvrdnje nego kao predloge, (3) uvođenje nove definicije umesto stare u filozofiji ne znači da je stara definicija bezvredna, (4) definicija koju neko iz određenih razloga ne prihvata, može da sadrži vredne uvide, (5) cilj definicije nije (...) propisivanje načina na koji bi trebalo da se razumeju i upotrebljavaju neke filozofski ili filozofsko-estetički značajne reči i pojmovi kao što su reči „estetika“ ili reč „umetnost“, „lepo“ itd., (6) u eksplikativnim definicijama se u prvom redu radio o tome da se nešto nauči o samoj stvari, radi se o pokušajima da se formuliše suština neke stvari.“ (str. 65)⁵

Platonova estetika lepog. Autor Platonova razmatranja ideje lepog raščlanjuje pomoću dve različite metode pristupa: *dijalektičkoj* (u dijalogu *Hipija veći*) i *anamnestičkoj* (u dijalogima *Gozba* i *Fedar*). U dijalogu *Hipija veći* Platon izlaže različite definicije lepog, aporetičnog završetka, ne uspevajući da nađe odgovarajuću. Autor navodi jednu karakteristiku Platonovog pristupa, koji, takođe, odstupa od čiste eksplikacije: „(m) ože se reći da osnovni pravac Platonovog filozofiranja nije toliko eksplikacija onoga što već prethodno razumemo, već pre konstrukcija onoga kako bi nešto trebalo da razumemo“ (str. 68). Upravo u toj tački Platonova estetika se na izvestan način može izdvojiti od svoje proste istoričnosti, kao

da iskazuje nešto „nadjudsko“, „nasuprotljudsko“ (*ibid*). Zajedno sa izlaganjem anamnestičke metode, i funkcije ideje lepog u njoj, autor dolazi do centralne veze Platonovih razmatranja i savremene filozofsko-estetske problematike, a to je ambivalencija pojma lepote, što je „za nas i danas“ (str. 100) centralni problem. Radi se o problemu da li estetska kategorija lepog poseduje potpunu autonomnost u odnosu na druge osnovne pojmove, kao što su dobro i istina, ili se treba posmatrati u odnosu sa njima. Pravo meta-pitanje u odnosu na ovo je zapravo da li treba prihvatiti ovu alternativu ili je prikazati kao neispravnu i ukazati na ambivalentnost lepog (str. 74). To je upravo put kojim se Platon kreće, označavajući posebnost ideje lepog i njenu funkciju u odnosu na druge ideje: „Anamnestičko saznanje lepog ujedno je lepotom posredovano anamnestičko saznanje pravednog, razboritog i dobrog“ (str. 104).

Rapsodska veština između znanja i nadahnuća. Ovaj problem autor razmatra uz pomoć dijaloga *Ijon*, ukazujući na uvođenje tri važna estetička problema. Prvi je *hermeneutički problem*, odnosno pitanje pravog smisla tumačenja i razumevanja umetničkih dela, i ujedno njegovog odnosa prema znanju (str. 112). Drugi je problem koji proizilazi iz Ijonovog odgovora na pitanje da li je rapsodska veština znanje ili nadahnuće, koje ukazuje na „paradoksalnost“ estetskog iskustva, jer je ono istovremeno i prepuštanje i zadržavanje distance (str. 121). Autor, takođe, ukazuje na jednu mogućnost razmatranja ovog pitanja koja je u dijalogu naznačena, ali nije više razmatrana, da se radi o znanju *forme*, ne *sadržaja* (str. 120). Treći problem takođe izriče Ijon, o pitanju obima rapsodskog znanja, ukazujući na mogućnost da rapsod ne poseduje sva moguća znanja i kompetencije, nego, na drugi način, znanje o „čovjeku kao čovjeku“, ne kao čovjeku ove ili one veštine (str. 120).

Umetnost podražavanja. Razmatrajući dijalog *Sofist* i II, III i X knjigu *Države*, autor pokušava da pokaže da se Platonova teorija

5 Prema Reicher, *op. cit.*, 30–31.

podražavanja ne može shvatiti kao naivna teorija kopiranja, već se radi o „relaciji sfere postojanja onoga što se predstavlja i sfere postojanja onoga putem čega se predstavlja odnosno podražava.“ (str. 154) Autor, takođe, naglašava Platonovo razlikovanje vernog podražavanja postojećih stvari i fantazije, naglašavajući da Platon učenje o fantaziji nikada nije izveo kao sposobnost predstavljanja ideja, kako je kasnija likovna umetnost samorazumevala, niti je takvo učenje moguće uskladiti sa Platonovim učenjem o idejama (Grubor 2012: 153), već je fantazija pre podređena vernom predstavljanju (str. 154). Platonovo prepoznavanje uticaja umetnosti na emocije, a zatim i na obrazovanje, na koje Platon odgovara radikalnom kritikom pesništva u *Državi*, predstavlja izazov za one koji hoće o pesništvu da govore pohvalno; izazov koji je već Aristotel prihvatio (str. 155).

Uz jedno precizno i iscrpno izlaganje Platonovog razmatranja i danas aktuelnih estetičkih pojmova, koje pokazuje da je Platonova metoda takođe odgovarala filozofskoj – estetici, knjiga se završava na izgled paradoksalnom rečenicom: „upravo zbog toga što njegovi teorijsko-umetnički stavovi odudaraju od savremenih estetičkih intuicija, oni predstavljaju nezamenljivo sredstvo razjašnjavanja naših sopstvenih estetičkih pojmova“ (str. 155). Tome treba

dodati i da autor jasno navodi odstupanje starogrčkih pojmova od današnjih (str. 67 – 68). Ovaj problem treba razumeti pomoću određenja filozofske estetike iz uvodnog dela knjige. Ako se setimo da je njen zadatak eksplicacija pojmova, a da eksplikativne definicije nisu istinite ili lažne, nego manje ili više adekvatne, da ih ne treba razumeti kao tvrdnje nego kao predloge, da uvođenje nove definicije ne znači da je stara bezvredna, a pre svega se u eksplicaciji radi o tome da se „o stvari nešto nauči“ (str. 65), onda se jasno vidi na kom osnovu se može tvrditi da, iako Platonove definicije ne odgovaraju savremenim estetičkim shvatanjima, upravo zato što predmet razmatraju na drugačiji način, proširuju naše razumevanje samih problema. Drugi momenat koji osvetljava ovaj odnos je ontološka pozadina metoda filozofske estetike koji je u ovoj knjizi izložen, koja se sastoji u tome što nam je svakodnevni život poznat, ali po svojoj strukturi koja ga prožima taman i neproziran (str. 61). Platonova estetika mogla bi se onda shvatiti, s obzirom da ona s jedne strane predstavlja utemeljenje savremenih umetničkih teorija i shvatanja lepog (str. 165), a s druge strane odudara od savremenih intuicija o ovim pojmovima, kao upravo ono sredstvo kojim možemo dati više odgovora o onom tamnom i nejasnom koje „načelno struktuirā“ naše svakodnevne intuicije o estetici.